



Türkiye’de Yeni Hayat’ı* *Biyopolitika* ile Okumak: II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet Yıllarına Hayat ve İktidar İlişkisi**

Sercan Eklemezler***

Biyopolitika kavramı, kimi düşünüre göre (örn. Foucault) iktidar ilişkilerinin yeni ve modern bir biçimine, kimine göre (örn. Agamben) iktidarın öncül biçimlerini de içeren bir kavrama denk gelmektedir. Her iki yönelimden bağımsız, biyopolitikaya dair geliştirilen kavramsal çerçeve kendi başına, iktidar ve yaşam arasındaki ilişkiyi anlamak açısından işlevseldir. Thomas Lemke, *Biyopolitika* adlı derlemesinde ilgili kavrama dair birçok düşünürün açıklamalarına yer verir. Diğer yandan Zafer Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928* isimli kitabında, Türkiye’de iktidar yapısının köklü bir değişime uğrayarak yeni ve modern bir biçime büründüğü yılları ve o yıllardaki iktidarın gündelik yaşama olan etkisini irdeler.

Bu çalışmada, Türkiye’nin yakın tarihindeki kimi konulara (nüfus sorunu, kadın/çocuk sorunları) farklı bir bakış açısıyla bakabilmek amacıyla Lemke’nin derlemesine başvurulmuş; Lemke’nin çalışmasında yer alan kavramsal çerçeve üzerinden Toprak’ın ele aldığı dönem ve konulara dair bir okuma yapılmıştır. Burada iki soruya cevap aranmıştır: (1) Toprak’ın iktidar ve yaşama dair verdiği örneklerin, Lemke’nin kavramsal çerçevesine yerleştirilip yerleştirilemeyeceği, (2) Lemke’nin sunduğu kavramsal çerçevenin gündelik yaşamda bir karşılığının olup olmadığıdır.

Lemke’nin derlemesi dokuz bölümden oluşur. İlk iki bölüm, biyopolitikaya dair biri hayatı diğeri politikayı önceleyen iki tarihsel kutba odaklanmaktadır. Diğer üç bölüm, konuyu gündeme getiren öncü düşünürlerin (Foucault, Agamben, Hardt ve Negri) biyopolitika kavramına dair açıklamalarına ayrılır. İlerleyen bölümlerde moleküler politika, ölüm politikası, antro-politika ve bio-ekonomi gibi güncel kavramlaştırmalara değinilirken son bölümde ise

Geliş tarihi (Received): 15 Şubat 2019 - Kabul tarihi (Accepted): 03 Ocak 2020

* Zafer Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat-İnkılap ve Travma 1908-1928*, Doğan Kitap, İstanbul 2017, 472 s.

** Thomas Lemke, *Biyopolitika*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, 176 s.

*** Arş. Gör., Bursa Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, sercan.eklemezler@btu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3198-8413.

biyopolitika kavramının genel bir çözümlemesi okura sunulur.

Toprak'a ait çalışma da dokuz bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde “yeni hayat” kavramı üzerinden II. Meşrutiyet dönemi, ikinci bölümde Mütareke döneminde feminizm konusu işlenmektedir. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde Cumhuriyet döneminde modern aile yapısı ve çocuk konuları, sonraki iki bölümdeyse, dönemin moda ve eğlence anlayışları örneklendirilmektedir. Yedinci bölümde, ahlâki bir olgu olarak fuhuşa, sekizinci bölümde intihar olgusuna ve son bölümde “yeni insana doğru” temasıyla Cumhuriyet döneminde iktidarın hayata ve bedene müdahale ederek şekillendirmeye çalıştığı “yeni insan”a rastlanır.

Lemke'ye (s.26) göre, biyopolitika kavram olarak ilk kez muhtemelen 20. yüzyılın başında kullanılmıştır. Ancak, bundan bir yüzyıl sonra kavramın kullanım alanı genişlemiştir. Lemke (s.7) biyopolitikanın, “11 Eylül'den sonraki teröre karşı savaş, neo-liberalizmin doğuşu, soykırım politikaları, çevre meselelerinin idaresi, insan kopyalama ve insan genom projesi türünden biyotıbbi ve biyoteknolojik yenilikler gibi oldukça farklı konular üzerine düşünmek için bir araç olduğu”nu ifade etmiştir. Bununla birlikte kavramın “hayat ile ölüme, ırk ile toplumsal cinsiyete, beden ile doğaya ilişkin sorunların yanı sıra iktidarla tahakkümün daha geleneksel sorunlarına bağlanarak son derece yeni ve özgün bir yorum anahtarı görevi gördüğü” söylenebilir. Derlemesinde Lemke (s.9) Türkiye akademisinde biyopolitika ile birlikte yeniden ve farklı bir açıdan ele alınan konuları örneklendirmektedir: İslamcı romanlarda beden rolü, biyometrik kimlik kartı sistemleri ve göçmen politikaları (Lemke, 2017: 15).

Bu çalışmada, Zafer Toprak'ın irdelediği erken Cumhuriyet dönemi sorunlarına –nüfus sorunu, kadın/gençlik/çocuk sorunları-, söylemleri ve pratiklerine söz konusu biyopolitika kuramlarının penceresinden bakılmaya çalışılacaktır. Bu kuramlar arasında “hayatın politikanın temeli olarak alındığı doğalcı kavrayışlarla aksine hayat süreçlerini politikanın nesnesi olarak kavrayan politisist (politika odaklı) yaklaşımlar arasında ayırım yapmanın mümkün” olduğunu dile getiren yazar (Lemke, 2017: 18-20), bunlara karşın tarihsel ve ilişkisel bir bakışı önermektedir. Bu çalışmanın üzerinde şekillenmeye çalıştığı nokta da burasıdır.

Hayatla yakından ilgili olan biyopolitika, ölümün artışıyla birlikte, sıklıkla hayatın üretilmesi ve korunması meselesine odaklanırken bir anahtar görevi görmektedir (Lemke, 2017: 11). Buradan hareketle Toprak'ın “uzun savaş yıllarının bunalımı, yoksulluğun neden olduğu fuhuşu, intiharlarla sonuçlanan umutsuzluğu” dönemin kaynaklarına başvurarak gün yüzüne çıkardığı çalışması biyopolitika kavramıyla birlikte yeniden düşünölmeye elverişlidir. Toprak, Cemal Zeki'den yaptığı “Memleket kadınlığını kemiren bir facia-i ictimaiyye var: Çocuk düşürmek...” alıntısı ile göstermektedir ki dönemin doktorları, azalan nüfus karşısında kendilerini “yaşatma”ya adanmıştır. Benzer bir şekilde Sabiha Zekeriya'nın *Resimli Ay*'ın ilk sayısında çıkan makalesine değinen Toprak (s.188-189), çocuk ölümlerini işaret eden “İçin İçin Ölen Bir Millet!” başlığını alıntılanmış, esas olanın salt yaşatmak olmayıp sağlıklı ve “işe yarar” şekilde yaşatmak olduğunu aktarmıştır:

Azrail'e tevdi edilen yüzde 90'ın yanı sıra hasta, dimağen ve bedenen malul, hayırsız, cani serseri, dilenci, öksüz vs. eklenince geriye yüzde 5 kalıyordu. Sabiha Zekeriya yüzde 5'ten ilk tahsil yoksunu, ağır işlerde istihdam edilerek bedensel gelişimlerini tamamlayamamış ya da tembel, budala, miskin çocukları da çıkarıyor ve geriye sağlam ve yarınlarına güvenilecek ancak yüzde 2 oranında bir çocuk kaldığını kaydediyordu. Bu oran ile nasıl “asri bir millet”, nasıl “demokrasi” inşa edilebilirdi! Cumhuriyet'in temel sorunu buydu (Toprak, 2017: 189).

Söz konusu dönemde, baba ve anne olmak yalnız bir toplumsal görev değil, aynı za-

manda milli bir görev olarak kabul edilirken ülkenin umudu ve geleceği olarak çocuklar görülmekteydi (Toprak, 2017: 195). Buradan hareketle babalık ve annelik gibi özel hayata dair görülebilecek bir konunun nasıl iktidarın alanı içerisine girdiğini idrak etmek mümkündür. Biyopolitikanın nesnelere, tekil insan varlıkları değil, onların nüfus düzeyinde ölçülen ve gruplanabilen biyolojik özellikleridir (Lemke, 2017:20). Yazarın Foucault'dan aktardığı şekilde biyopolitika, iktidarın uygulanmasının özel ve modern bir biçimine işaret etmektedir ve egemen iktidarla arasında tarihsel sınırlar mevcuttur (Lemke, 2017:53-55). Bu anlamda Toprak'ın ilgilendiği yıllar (1908-1928), önceki dönemlerden sistematik nüfus sayımları ve nüfus politikaları ile farklılaşan “yeni” ve/veya “modern” bir döneme işaret etmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, Lemke'nin (2017:56) Foucault'tan aktardığı biyopolitik iktidara geçişi –ki bunun bir iktidar biçiminden diğerine geçiş (kopma) mi yoksa bir devamlılık mı içerdiği konusu tartışmalıdır– hazırlayan koşullar farklı bir tarih aralığını işaret etse de Anadolu'da 1908-1928 arasında benzer koşullar göze çarpmaktadır.

Toprak'ın çalışmasında ilgilendiği yıllarda (s.184) Meşrutiyet'ten beri kadın-erkek eşitliği gündeme gelirken, öte yandan nüfus gerekçesiyle kadının biyolojik işlevi ön planda tutulur. Devlet bu dönemde kadının biyolojik işlevini ön plana alarak pronatalist nüfus politikalarını benimsemiş, kadının değerini onun bir “meşime-i hayat”, yani hayat için dölyatağı olmasına ve yaratılışın en yüce görevi olan analığı yüklenmiş olmasına bağlamıştır. Kadının bu görevini ihmal ya da suiistimal ettiği an sükût edip kadınlık vasfını yitireceği dillendirilmiştir (Toprak, 2017:212-213).

Lemke'ye göre (2017:60), bir egemenin hukuki varlığından ziyade bir nüfusun biyolojik açıdan yaşamını sürdürmesi amaçlanmaktadır. Toprak'ın (s.199) erken Cumhuriyet dönemi çocuk sorununu sırf bir sağlık sorunu değil bir toplumsal sorun olarak ele alışı “biyoiktidar” kavramının içeriğine uygun bir anlayışı ifade etmektedir. Yazarın, bu büyük problemin parçaları olarak saydığı hususlar (çocuğun gelişimi, sağlığı gibi), bu iddiayı doğrulamaktadır. Erken Cumhuriyet dönemi politikaları, salt çocuk ölümüyle değil büyüyen her çocuğun topluma yararlı bir birey olması gerekliliğine de eğilir.

Bedenin yalnızca itaatkâr değil aynı zamanda da yararlı olmasını, ekonomik üretimselliğinin artırılmasını amaçlayan disiplinci iktidar, kölelik veya serflik gibi tahakkümün geleneksel biçimlerinden farklılaşmaktadır (Lemke, 2007:57). Toprak (s.198), ele aldığı dönem özelinde önemli olanın “kemiyet” yani sayı değil, “keyfiyet” yani nitelik olduğunu “Hasta, cılız, çürük bir neslin sayısal üstünlüğü, sağlam, dinç bir neslin yanında bir anlam taşımazdı” ifadesiyle dile getirmektedir. Bununla birlikte Toprak, söz konusu dönemde pronatalist politikalara rağmen hastalıklı çocuk doğurmaktansa hiç doğurmamanın daha iyi olacağı düşüncesiyle çocuk doğurmanın yasaklanmasına dönük tartışmaların olduğu bilgisini paylaşır. Diğer yandan Cumhuriyet'in karşılaştığı en vahim sorunlardan biri olarak kendi bedenini satmak zorunda kalan seks işçilerinin durumu görülmüş ve hükümet, “fuhuş” sorununa el atmıştır (Toprak, 2017:305). Toprak'a göre (s.308) iktidarın bu konuda en yakın ortağı hekimlerdi ve tıp, fuhuşla mücadeleye bilimsel bir kisse vererek kadına “bilim” adına müdahaleyi kolaylaştırıyordu.

Toprak (s.312), Mustafa Galib'in geleceğin anneleri olacak kızlara, özellikle dört duvar dışına çıkan “mektep kızları”na sahip çıkılması gerektiği vurgusunu aktarmaktadır. Galib'e göre, Osmanlı kızları, sokakta ve/veya okullarda sürekli nezaret altında bulundurulmalıydı. Bu örneklerden hareketle ve Lemke'nin belirttiği gibi (s.50-51), biyopolitika basit bir biçimde politikanın hayat süreçlerinin yönetimi ve düzenlenmesi ile ilgili bir alt dalı olarak

görülmeyip hayatın, kültürün, ahlâkın alanı ile yasal eylemin arasındaki kırılğan farkı görünür kılmaya elverişli bir olgudur. Söz konusu iktidar pratikleri, bir bütün olarak toplumsal hayata yönelir; ancak aynı zamanda bireylerin gündelik hayatlarının en mahrem detaylarını da kapsar (Lemke, 2017: 95). Biyopolitika kuramı, aslında siyasetin uzun süre ihmal ettiği bir alana, yaşam üzerinde kurulan iktidar ve kontrol tekniklerinin baskıcı etkisine dikkatleri çekmesi açısından önemlidir. Ancak, Agamben’in (2013) odaklandığının aksine biyoiktidar, temelde kamusal alanda gerçekleşen hukuksal egemenlikten farklı olarak, yaşamın tamamı üzerinde tesis edilir. Egemenlik bu şekilde yaşamın tümünü kapsadığında ekonomik, siyasal, ideolojik ve kültürel düzey arasındaki ayrım anlamsızlaşır.

Toprak (s.53) savaş yıllarında Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi’nin kurulduğu bilgisini paylaşır ve Cemiyet’in nizamnamesinde yer alan şu ifadeye yer verir: “işbu cemiyetin maksadı kadınlara iş bulup kendilerini namuskarane temin-i maişete alıştırmak himaye etmektir”. Bu noktada Lemke’nin Fassin’in çalışmalarına yaptığı atıf akla gelir, Fassin’e göre (akt. Lemke, 2017:116), biyopolitik fenomenin daima ahlâki bir boyutu vardır. Bu iddia göz önünde bulundurulursa nizamnamedeki “namuskarane”lik hususu daha iyi anlaşılabilir. Bununla birlikte orduda işçi kadın olarak istihdam edileceklerin ehl-i namus ve ifetten olmaları, Osmanlı uyruğu olmaları gibi başka özelliklerinin yanında “güçlü kuvvetli” olmaları da istendiği hatırlatılabilir (Toprak, 2017:53).

İşe alırken işlevsel olmayan “annelik”, nüfus söz konusu olduğunda son derece gerekli görülür zira Toprak’ın (s.56) aktardığı gibi bu dönemde evlenme yaşını geçiren ve Cemiyet’in bulduğu adayları beğenmeyenlerin istihkaklarının yüzde 15’i alıkonuyor ve en sonunda Cemiyet’le ilişkileri kesiliyordu. “Zorunlu evlilik” ilkesinde kendisini gösteren yasaklama ve men etme ilişkisi işaret etmektedir ki, dönemin iktidar pratiklerini henüz tam anlamıyla bir biyopolitik iktidar modeli olarak değil egemen iktidar ve biyoiktidar modeli özelliklerini birlikte taşıyan bir model olarak ele almak daha uygun gözükmektedir.

Sonuçta, “yeni insan”ı yaratmaya odaklanmış bir iktidarın salt yaşatmakla sınırlı kalmayıp insanı sağlıklı ve “işe yarar” şekilde yaşatmaya odaklandığı, tekil insan varlığından ziyade onların nüfus düzeyinde ölçülen ve gruplanabilen biyolojik özelliklerini öncelediği görülmüştür. Bu bağlamda, erken Cumhuriyet dönemi politikalarının da irdelendiği çalışmada Toprak, mevcut politikaların salt çocuk ölümüyle değil büyüyen her çocuğun topluma yararlı bir birey olması gerekliliğiyle de ilgili olduğunu aktarmaktadır. Diğer taraftan dönemin iktidar pratiklerinde beden yalnızca itaatini değil ekonomik üretimselliğinin de artırılmasını amaçlayan disiplinci iktidarın izlerini gözlemek mümkündür. Söz konusu dönemde yeni bir toplumsal düzene ve “yeni hayat”a ulaşma amacıyla güdülen düzenlemeci ve güvenlikçi iktidar pratikleri doğrultusunda, zaman zaman bireyin özgürlüğüne daha az yer ayrılabilirdi ifade edilebilir. Sonuç olarak biyopolitika, yalnız günümüzün teknoloji temelli problemlerini ve hayat süreçlerinin yönetimini tartışırken değil iktidarın farklı dönemlerinde yasal eylem ile hayatın, kültürün ve ahlâkın arasındaki kırılğan ve geçişli ilişkiyi irdelerken de önemli ve işlevsel bir kavram, bir olgudur.

Kaynaklar

- Agamben, G. (2013). *Kutsal insan: Egemen iktidar ve çıplak hayat*. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
 Lemke, T. (2017). *Biyopolitika*. İstanbul: İletişim.
 Toprak, Z. (2017). *Türkiye’de yeni hayat-inkılap ve travma 1908-1928*. İstanbul: Doğan Kitap.